

УДК 631.

Микієвич М.М.*, Яворська І.М.**

ПРАВОТЛУМАЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*Construction legis non facit injuriam¹
Concordare leges legibus est optimus interpretandi modes²*

Досліджено форми і методи тлумачення права ЄС Судом Європейського Союзу. Розглянуто та проаналізовано такі види тлумачення Суду ЄС як буквальне, історичне, контекстуальне, систематичне (системне) та телеологічний види тлумачення права Європейського Союзу. Особливу увагу приділено дослідженню телеологічному тлумаченню Суду ЄС як такому, що має широке застосування у практиці тлумачення Суду ЄС. Досліджено принципи тлумачення, що використовуються Судом ЄС у процесі його діяльності.

Ключові слова: тлумачення права Європейського Союзу, Суд Європейського Союзу, телеологічний спосіб тлумачення права ЄС.

The article investigates forms and methods of the interpretation of the EU law by the Court of the European Union. Such types of the EU law interpretation by the Court of the European Union as literal, historical, contextual, systematic and teleological have been considered and analysed. Special attention is paid to the investigation of the EU Court teleological interpretation as the one which has wide application in the practice of interpretation by the Court of the European Union. The principles of interpretation used by the EU Court in the process of its activity have been investigated.

Keywords: interpretation of the law of the European Union, the Court of the European Union, teleological way of the interpretation of the EU law.

Исследовано формы и методы толкования права Европейского Союза Судом Европейского Союза. Рассмотрено и проанализировано такие виды толкования Суда ЕС как буквальное, историческое, контекстуальное, систематическое и телеологическое виды толкования права Европейского Союза. Отдельное внимание уделено телеологическому толкованию Суда ЕС как такому, которое широко используется в практике Суда ЕС. Исследованы принципы толкования, используемые Судом ЕС в его деятельности.

Ключевые слова: толкование норм Европейского Союза, Суд Европейского Союза, телеологический способ толкования права ЕС.

¹ Тлумачення закону не призводить до його недійсності.

² Узгодження законів – найкращий спосіб тлумачення.

* доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедрою європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.

** кандидат юридичних наук, доцент кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.

Перспективи розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом (ЄС), зокрема, після укладення угоди про асоціацію між ними, передбачають ширші можливості прямого чи опосередкованого застосування норм права ЄС в національному правопорядку. Тому, важливим завданням сучасної вітчизняної міжнародно-правової науки є обґрунтування теоретичних засад праворозуміння сфери права ЄС, у тому числі через дослідження і аналіз правотлумачної діяльності Суду ЄС.

Саме, на Суд Європейського Союзу покладається забезпечення однакового застосування та дотримання права ЄС усіма його суб'єктами. Внаслідок реалізації ним функції тлумачення права ЄС забезпечується деталізація норм установчих договорів³, формування принципів права ЄС, як керівних засад функціонування правової системи Європейського Союзу, розвиток окремих положень актів вторинного права ЄС. Зазначене вимагає дослідження засад, принципів та видів тлумачення, як діяльності по застосуванню права ЄС Судом Європейського Союзу.

Відзначаючи певний рівень наукової опрацьованості питань тлумачення права Європейського Союзу Судом Європейського Союзу, разом з тим, можна констатувати про недостатню дослідженість питань про конкретні прийоми та правила тлумачення норм права ЄС, співвідношення та пріоритетність використання тих чи інших видів тлумачення, можливість формулювання нових правових норм в результаті здійснення тлумачення. Зазначені питання розглядалися у працях таких вчених як Робер К. Бержерон, С. Везеріл, Ж. Вейлера, С. Вентковської, Н. Ебралідзе, Н. Крилова, М. Марченко.

Необхідність тлумачення установчих договорів, значимість тлумачення застережене у справі *Bulmer v. Bollinger* [18]. Йдеться про те, що Договір про Європейський Союз та інші установчі договори закріплюють основні принципи застосування права ЄС. Договору бракує точності та відповідного пояснення значення тих чи інших слів.

Загальновідомо, що фактичне застосування угод та актів Співтовариства, права Європейського Союзу значною мірою залежить від того, як їх тлумачать. Єдине достовірне тлумачення здійснює Суд ЄС. Суд встановив: «якщо стосовно суто внутрішніх ситуацій національне законодавство застосовує засоби, що відповідають праву Співтовариства, з метою, зокрема, уникнути дискримінації іноземних громадян, то інтереси Співтовариства вимагають уніфікованого тлумачення незалежно від обставин, у яких відповідна норма застосовуватиметься з метою попередження майбутніх розбіжностей у тлумаченні» [3;103].

Суд ЄС тлумачить угоди та інше законодавство Європейського Союзу у спосіб, який дозволяє впровадити в життя скоріше дух, ніж букву договорів. Він розглядає Співтовариства як живий організм, що розвивається, а положення договорів – як об'єкт, що може змінюватися [6; 39]. Його рішення безумовно можна віднести і до категорії політичних, що визначають основні напрями діяльності Європейського Союзу. На відміну від інших міжнародних судових органів, Суд творить власну модель тлумачення права Спільнот, так звану модель «Європейську (European Way)» [7]. Численні норми права ЄС, в тому числі сформовані Судом ЄС інкорпорується у національне законодавство, що призводить до появи цілих блоків ідентичних норм у різних правових системах романо-германського типу, до гармонізації законодавства [4; 85].

Тлумачення норми права передуює її застосуванню, в ході тлумачення правової норми суб'єкти з'ясовують її зміст і можливі наслідки застосування.

³ В нормах установчих договорів не знайшли пояснення терміни «працівники» (стаття 39 (колишня стаття 48)); «державна політика» (стаття 39 (колишня 48)); «зловживання панівним становищем» (стаття 82 (колишня 86)); «основоположні принципи спільні із правом держав-членів» (стаття 288 (колишня 215)).

Тлумачення правових норм – це діяльність по встановленню змісту правової норми, розкриттю її внутрішнього змісту. Тлумачення правових норм є невід’ємною частиною процесу реалізації норм права, в першу чергу застосування їх державними органами та посадовими особами [5;7]. Тлумачення правових норм є комплексною діяльністю, яка здійснюється в результаті синтезу двох видів діяльності – правозастосовчої та тлумачення в її ході правових норм. Правозастосовче тлумачення являє собою пізнавальну та інтерпретаційну діяльність відповідних суб’єктів, яка знаходить об’єктивно свій вираз у відповідних актах. Так, здійснюючи тлумачення права Європейського Союзу, Суд ЄС приймає відповідно рішення та консультативні висновки.

Однак, інтерпретаційна діяльність Суду ЄС все ж ґрунтується на неухильному та послідовному застосуванні принципу гуманізації норм. Йдеться про використання у процесі тлумачення норм загальноновизнаних принципів гуманності, поваги прав людини та справедливості.

В процесі розгляду справ, Суд може користуватися найбільш класичними методами тлумачення права. Відповідно до існуючого прецедентного права, здійснюючи тлумачення, Суд враховує «формулювання положень, його контекст і остаточність». Часто тлумачення здійснюється з метою досягнення конкретного результату, як це мало місце у справах C- 6/97, *Italy v. Commission*, Case. C. – 173/73, *Italy v. Commission* [17].

У своїй практиці Суд користується більшістю класичних способів правового тлумачення, такими як буквальне, історичне, контекстуальне, систематичне (системне) та телеологічне тлумачення. Усі вони застосовуються в рамках використання «лінгвістичного режиму» ЄС. Цей термін відображає принцип лінгвістичної еквівалентності, який був прийнятий і застосовується у ЄС.

Судом інтенсивно використовується метод контекстуального тлумачення. Зазначений спосіб тлумачення передбачає тлумачення норми відповідно до контексту документу, а також з врахуванням інших положень права Співтовариства, як приклад, – у рішенні по справі 190/73 *Van Haaster* зазначалося, про те, що «контекст усіх положень» утворює:

- «спільну торгівельну політику» [10];
- «загальна схема усього договору» [21];
- «положення в питанні повинно тлумачитись із врахуванням завдань та загальної структури» [11];
- «все повинно тлумачитись у світлі завдань і цілей договору» [12];
- «контекст договору» [13];
- «основа права Співтовариства» [14].

Застосування методу контекстуального тлумачення мало місце і під час прийняття рішення у справі *Manghera* [15].

Розглядаючи контекстуальне тлумачення необхідно брати до уваги те, що часто цілі директив та рішень є однаковими, спрямованими на досягнення однакового правового результату. Це дає можливість Суду виконувати завдання шляхом використання таких положень у преамбулах і здійснювати відповідне тлумачення [16].

«Цільовий» метод ґрунтується не на аналізі тексту закону, а навпаки, виходить з того, яку мету переслідував законодавець, приймаючи той чи інший закон. При цьому суддя може «виходити не тільки з мови закону, а також із соціальних умов, які привели до його прийняття» [1].

Складовою телеологічного підходу є принцип ефективності (*l'effect utile*), концепція, яка була запозиченою із міжнародного права, співзвучна з англійською версією «корисного ефекту», «ефективності» та ін. У праві Співтовариств це почало означати, що «перевага

повинна надаватися конструкції, яка надає положенням більш повного впливу і максимуму практичної цінності». Такий принцип знайшов відображення і почав застосовуватися Судом ще з моменту його створення [19].

Однак, з огляду на специфіку права ЄС, все ж більшу перевагу Суд надає телеологічному тлумаченню. Так у справі 6/60 *Hamblet* чітко зазначено, що «для Суду недостатньо використовувати буквальне тлумачення...». Застосування Судом ЄС телеологічного тлумачення, при якому враховується завдання, зміст норми, пояснюється необхідністю розвитку права ЄС відповідно до принципів, закріплених установчими договорами [9]. Також слід пам'ятати про те, що правопорядок ЄС є новим і ґрунтується на порівняно невеликій кількості правових норм, які, відповідно, вимагають змін та доповнень. У раніше прийнятих рішеннях Суд акцентував увагу на наступному: відповідно у справі 9/56 *Meroni* [20] знову підтримано думку, яка була виражена у справі 8/55 *Fedechar* [19], стосовно того, що зворотній аргумент є за тих умов прийнятним, якщо не виявиться прийнятним і співвідносним з висловленим формулюванням, контекстом і метою положень, які знайшли у ньому відображення.

При використанні телеологічного тлумачення Суд також намагається визначити наміри органу, який видав норму, про яку йдеться, встановити цілі прийняття того чи іншого рішення. Так, у справі *CILFIT* Суд пояснює, що: «Будь-яке положення права Співтовариства має бути визначено у своєму контексті і витлумачено з огляду на положення права Співтовариства в цілому, з урахуванням його цілей і стану змін з того часу, з якого це положення застосовується».

Телеологічний спосіб тлумачення, як такий що базується не лише на формулюванні чи контексті положень, а враховує його цілі і стан змін з того часу, з якого це положення застосовується також має назву «цільового», «функціонального». Зазначений спосіб застосовується як для тлумачення договорів Співтовариства, так і для тлумачення актів вторинного права.

Метод телеологічного тлумачення є доволі поширеним у праві Європейського Союзу. Положення договорів та норми матеріального права Європейського Союзу мають загальний вигляд. Яскравим прикладом абстрактності правової норми була стаття 2 Договору про заснування Європейського Співтовариства, відповідно до якої Співтовариство мало за свою мету, шляхом створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики та діяльності, основи яких визначено у статтях 3, 4 Договору сприяти гармонійному і збалансованому розвитку економічної діяльності Співдружності, високому рівню зайнятості та соціальному захисту...»

Телеологічний підхід був застосований Судом у справі *Coldit* [22], яка стосувалася питань соціальної політики. Суд постановив, що «вирішення цього питання ... може виникати із тлумачення про регулювання у світлі завдань договору (статті 48–51 Договору про ЄС).

Застосування Судом ЄС телеологічного способу тлумачення права ЄС дозволяє не лише вірно визначити зміст і порядок застосування правової норми, але і визначити її ціль. Саме тому у зв'язку з необхідністю забезпечення подальшого розвитку правової системи ЄС, поширенням компетенції ЄС на все більш ширше коло суспільних відносин, зазначений вид тлумачення є найбільш поширеним.

Суд може використовувати як обмежувальне, так і розширювальне тлумачення. Прикладом обмежувального тлумачення можна назвати тлумачення зроблене судом у справі 2/74 «Рейнерс». Зроблене у статті 45 ДЄС застереження про виокремлення зі сфери застосування положень щодо свободи підприємницької діяльності видів діяльності, пов'яза-

них зі здійсненням державної влади, в практиці Суду ЄС має вузьке тлумачення. Суд обмежує цей виняток зі свободи підприємницької діяльності до «безпосередньої і специфічної у часті у здійсненні державної влади».

Традиційно Суд може використовувати розширювальне тлумачення. Зазначений вид тлумачення особливо активно був використаний Судом під час тлумачення основоположних принципів права Європейського Союзу, йдеться про принципи вільного руху осіб, послуг, капіталу, тощо.

Нерідко, під час розгляду справи, використовують різні способи тлумачення, як приклад у справі *Continental Can*, у рішенні по якій сказано: «з метою відповіді на це питання (чи стаття 86 Договору про ЄС стосується змін у структурі), необхідно звернутися до цілей, загальної будови статті 86, так, як до системи і завдань договору. Як бачимо, тут поєднано задля здійснення ефективного тлумачення лексичний, контекстуальний та телеологічний методи.

Уточнення змісту правової норми, усунення прогалин в установчих договорах, їх конкретизація у праві ЄС здійснюється не лише за допомогою прийняття актів вторинного права, але і шляхом судового тлумачення. Так у справі *Vulmer v. Bollinger* відзначається, що не потрібно сперечатися стосовно точності граматичного змісту, «...необхідно шукати наміри і цілі», якщо існує прогалина, необхідно заповнювати. Це є принцип, на основі якого діє Суд ЄС». Такий підхід пояснює застосування методів тлумачення, які відповідають цілям та завданням функціонування судової системи ЄС – цілям розвитку права ЄС, узгодженості у застосуванні норм права.

Застосування Судом ЄС телеологічного способу тлумачення права ЄС (спрямованого на досягнення цілей ЄС) дозволяє не лише вірно визначити зміст і порядок застосування правової норми, але і визначити її ціль. Саме тому у зв'язку необхідністю забезпечення подальшого розвитку правової системи ЄС, поширенням компетенції ЄС на все більш ширше коло суспільних відносин зазначений вид тлумачення є найбільш поширеним.

Інтерпретаційна діяльність Суду ЄС ґрунтується на неухильному та послідовному застосуванні принципу гуманізації норм. Йдеться про використання у процесі тлумачення норм загальноновизнаних принципів гуманності, поваги прав людини та справедливості. Усі рішення Суду ЄС, в тому числі ті, що стосуються тлумачення правових норм, створюючи норми і принципи права ЄС, приймаються з урахуванням принципу гуманізму, виходячи з завдань захисту прав людини, як основної соціальної цінності, що підлягає посиленому захисту в рамках ЄС.

Після багатьох років існування, Суд змінив практику застосування використовуваних методів тлумачення, особливо під час тлумачення установчих договорів. На заміну буквального тлумачення прийшло контекстуальне та телеологічне тлумачення, підходи, що відповідають здійсненню квазіконституційного правосуддя, та забезпечують виконання завдань, що стоять перед Європейським Союзом. Використовуючи телеологічний вид тлумачення норми, у справі *Coldit*, Суд постановив, що «вирішення цього питання ... може виникати із тлумачення про регулювання у світлі завдань договору (статті 48–51 Договору про ЄС). Застосування методу телеологічного тлумачення норм права ЄС також обумовлюється динамічністю правової системи ЄС, необхідністю деталізації норм, що мають загальний характер.

Загалом Суд ЄС користується усіма видами тлумачення, які відомі національним судовим органам, оскільки європейська правова традиція ґрунтується на засадах функціонування права, що притаманні усім європейським державам, що входять до складу ЄС.

Список використаних джерел

1. Богдановская И. Ю. Закон в английском праве / И. Ю. Богдановская. – [отв. ред. Н. С. Крылова] / АН СССР, Институт государства и права. – М., 1987. – 141 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН Шемшученка]. – К. : ТЗОВ Видавництво «Юридична думка». – 2007. – 997 с.
3. Вирозумська А. Процедура судового захисту в праві ЄС. Навчальний посібник. / А. Вирозумська – К. : ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка. – 2005. – 145 с.
4. Скакун В. Ф. Общее сравнительное правоведение: основные типы (семьи) правовых систем мира : учебник для студентов вузов / В.Ф. Скакун. – К : Видавничий Дім Ін Юре. – 2008. – 464 с.
5. Смирнов А. В. Толкование норм права : учебно-практическое пособие / А. В. Смирнов, А. Г. Манукян. – М. : Проспект. 2008. – 144 с.
6. Татам А. Право Європейського Союзу : підруч. для студентів вищих навчальних закладів / [пер. з англ.]. – К. : Абрис. 1998.– 424 с.
7. Neill P. The European Court of Justice : a Case Study in Judicial Activism / P.Neill // European Policy Forum. – 1995 – P. 47-121.
8. Rot H. Elementy teorii prawa / H.Rot. – Wrocław, 1994.– P.73.
9. Case 43 / 75, Defrenne v Sabena ECR. – 1976.
10. Case 190 / 73, Officer van Justitie v. Haaster. – [1974]. – ECR 1123; [1974] 2 C.M.L.R. 621.
11. Case C-68 / 94 and C-30 / 95, France v. EC Commission. – [1988]. – 4 C.M. L.R. 829.
12. Case 17 / 76, Torrecens. – [1969]. – ECR 125. – [1976] C.M. L.R. 592.
13. Справа 23 / 75, Rey Soda v. Cassa Conguaglia Zuccherio. – [1975]. – ECR 1279. – [1976] C.M. L.R. 185.
14. Case Costa v. ENEL. – [1964]. – ECR 585. – [1964] C.M. L.R. 425.
15. Case Pubblico Ministero v. Manghera. – [1976]. – ECR 91. – C.M. L.R. 557.
16. Case 56 / 90, Commission v. United Kingdom. – [1993]. – ECR I-4109.
17. Case C – 173 / 73, Italy v. Commission. – [1974]. – E.C. R. 709; C- 6 / 97, Italy v. Commission. – [1999]. – E.C.R. I-2981.
18. Case Bulmer v. Bollinger. – [1947] ch. 401 2 All E.R. 1226.
19. Case 8 / 55. – Federation Charbonniere de Belgique v. High Authority of the ECSC. – [1956]. – ECR 245-311.
20. Case 9 / 56. – First Meroni. – [1958]. – ECR 140.
21. Case 2& 3 / 62. – Commission v. Luxembourg and Belgium. – [1962]. – ECR 425 ; [1963]. – C.M. L.R. 199.
22. Case 9 / 67 Colditz v. Caisse d assurance vieillesse des travailleurs salaries de Paris. – [1967]. – ECR 229.